

УДК 341.231.14

Л.Ю. Бачинська,
здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Анотація. У статті розглядається можливість проведення трансплантації з позицій моральної оцінки дій медичного персоналу, донора та реципієнта. Проаналізовано вітчизняне законодавство та міжнародно-правові акти у цій сфері. Представлено етичну оцінку та правову регламентацію можливості взяття органів для трансплантації у живого донора та у донора-трупа.

Ключові слова: біоетика, етика, трансплантація, донор, реципієнт.

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні неодноразово піднімалися питання, які стосуються морально-етичної сторони трансплантології. Поява сучасних медичних можливостей на завершальній стадії життя людини змінюють уявлення про чітку межу між життям і смертю. Сьогодні з'явилися безліч медичних технологій, які допомагають продовжити життя людини. Разом із появою можливості трансплантувати органи від однієї людини до іншої виникає ряд питань, які потребують детального аналізу: які органи та тканини можна трансплантувати, від кого їх можна вилучати тощо. Філософсько-правова біоетика не може залишатися осторонь цих процесів.

Стан дослідження. Трансплантація органів, тканини чи іншого анатомічного матеріалу неодноразово поставала предметом дослідження науковців у юриспруденції; у вітчизняній науковій літературі існує значна кількість напрацювань у цій галузі. Проте морально-етична регламентація проблематики трансплантації залишається недостатньо висвітленою.

Метою статті є етична оцінка та правова регламентація трансплантації органів, тканин та анатомічних матеріалів людині в Україні з філософсько-правової точки зору.

Виклад основного матеріалу. Як підкреслюють українські вчені, у суспільній думці трансплантація органів займає неоднозначне місце. Спектр її оцінювання знаходиться в межах від незаперечно позитивного оцінювання до категоричного неприйняття. Це є свідченням того, що трансплантація органів максимально концентрує моральне, правове, психологічне, соціальне напруження, оскільки в цьому процесі пов'язані два надзвичайно важливі моменти людського життєвого шляху: 1) імовірна смерть хворого у разі відсутності змоги замінити нежиттєздатний орган; 2) смерть людини, тіло якої може стати донором якогось органу, або загроза втрати фізичного здоров'я живого донора. Тому трансплантологія потребує не лише медично-наукового обґрунтування, а й етико-філософського осмислення усіх переваг у невтомній боротьбі людства за максимальне продовження життя

та очевидних складностей, спричинених цією боротьбою [1, с. 81].

Чинне законодавство України під трансплантацією розуміє спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини [13]. Трансплантація як спеціальний метод лікування, забезпечує додержання в Україні прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійсненні іншої, пов'язаної з нею діяльності [13].

Науковці розрізняють декілька видів трансплантації, зокрема: ксено-трансплантацію (трансплантація органів, тканин або клітин від одного біологічного виду до іншого [17, с. 5]), ауто-трансплантацію (пересадка людині взятого у неї анатомічного матеріалу [13]), гомотрансплантацію. Зупинимося на останній як на найпоширенішому її виді. Як відзначає Н. Крилова, гомотрансплантація — це пересадка органів, тканин або окремих клітин від однієї людини (яка живої або померлої) іншій з метою порятунку життя, відновлення здоров'я, покращення якості життя [11, с. 56].

Чинне законодавство України дозволяє взяття гомотрансплантантів у живих донорів, взяття анатомічних матеріалів у померлих донорів, а також виготовлення біоімплантантів. Окрім того, вказується вичерпний перелік умов, за яких можливим є застосування трансплантації. Зокрема, згідно ст. 6 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» трансплантація може бути проведена виключно за медичними показаннями та згоди об'єктивно інформованого донорського реципієнта лише у випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я ре-

ципієнта іншими методами лікування неможливе.

Вимога стосовно надання повної та об'єктивної інформації донору і реципієнту щодо трансплантації органу, тканини чи іншого анатомічного матеріалу є важливою. Про її актуальність відзначає Декларація стосовно трансплантації людських органів, прийнята 39-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в жовтні 1987 року, а саме: обов'язковим є якомога повніше обговорення пропонованої процедури з донором і реципієнтом або їх довіреними родичами або юридичними представниками. Лікар повинен бути об'єктивний при обговоренні процедури, при інформації і про відомого ризику і можливі небезпеки, при пропозиції можливих альтернативних процедур. Лікар не повинен підтримувати очікування, які не виправдані обставинами. Інтерес лікаря щодо поглибленню наукових знань повинен завжди бути вторинним по відношенню до головному обов'язку лікаря перед пацієнтом. Завжди має бути отримано добровільну інформовану згоду [5]. Законодавство України передбачає, що донор повинен бути ознайомлений із всіма наслідками вилучення у нього органу, тканини чи іншого анатомічного матеріалу, та можливими наслідками для його здоров'я, а також правами у зв'язку із виконанням донорської функції. Як вказують українські науковці, треба враховувати, що медична сторона трансплантації характеризується високим ступенем ризику. Тому лікар, що пропонує хворому як вид лікування трансплантацію, зобов'язаний мати істотні гарантії на сприятливий результат пересадки, що базуються у тому числі і на визначенні початкового рівня здоров'я реципієнта. Ця обставина обумовлює ретельність підходів до визна-

чення показань і протипоказань для пересадок [15].

Інформована згода на донорство органів є важливим моментом у трансплантації. Як відзначає Всесвітня організація охорони здоров'я, з етичної точки зору згода пацієнта є наріжним каменем усіх медичних втручань [9]. Про необхідність і важливість даної процедури наголошує Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину, зазначаючи, що для видалення у живого донора органів і тканин для цілей трансплантації необхідно є добровільна інформована згода, яка повинна надаватися чітко та конкретно або у письмовій формі, або у відповідному офіційному органі. Особа, яка планує надати органи або тканини для трансплантації, заздалегідь отримує відповідну інформацію про мету і характер втручання, а також про його наслідки і ризики.

Вилучення органів та трансплантація може бути лише добровільною, що прямо впливає із свободи вибору людини, а також не може бути морально виправданою, якщо донор чи його законні представники не надали згоди на неї у встановленому законом порядку.

Варто вказати, що взяття донорських органів для трансплантації у живих донорів може лише частково вирішити гостру проблему нестачі органів і не забезпечить повністю їх необхідність для реципієнтів. Дарування близькому родичу органу, тканини чи іншого анатомічного матеріалу з моральної точки зору заслуговує високої етичної оцінки, але, на жаль, у реальних масштабах проблеми не вирішить кардинально ситуацію. Для повного забезпечення донорських органів світова практика використовує транс-

плантацію органів від трупних донорів за умови дотримання всіх необхідних законодавчо встановлених вимог.

В науці є напрацьовані два шляхи вирішення цієї етичної проблеми нестачі донорських органів: «презумпція згоди» і «презумпція незгоди» на вилучення органів, тканин і анатомічного матеріалу. Перший вид передбачає, що кожна особа, котра не залишила прижиттєво письмової незгоди на використанні органів її тіла для трансплантації, після її смерті може бути використана як донор для тих, хто цього потребує. Такий спосіб вирішення характерний для Франції, Австрії, Бельгії, Іспанії, Греції, Португалії тощо.

Другий вид означає, що кожна дієздатна особа, котра досягнула 18-річного віку вправі написати інформативну згоду стати донором органів, тканин чи анатомічного матеріалу після її смерті. Така практика поширена в США, Японії, Німеччині, Великобританії тощо.

Гостру дискусію протягом останніх років у наукових колах провокує можливість зміни сучасного українського законодавства щодо інформованої згоди щодо донорства від померлого. Відтак, сучасне законодавство України іде шляхом презумпції незгоди щодо можливості трансплантації органів або інших анатомічних матеріалів іншій людині. Сьогодні пропонується вказану презумпцію незгоди замінити на презумпцію згоди проведення трансплантації органів від мертвого донора, яка фактично надасть можливість збільшити кількість анатомічних матеріалів, які є необхідними для багатьох хворих в нашій державі.

Дана проблема є особливо актуальною в Україні, оскільки кількість проведених операцій із пересадки органів та інших анатомічних матеріалів є

дуже незначною. Недосконале законодавство та низька обізнаність населення щодо трансплантації створюють умови за яких донорські органи знайти практично неможливо, а відтак пацієнти, котрі їх потребують, так і помирають, не дочекавшись операції.

Офіційна статистика доволі невтішна: щорічна потреба в трансплантації органів становить в Україні при захворюваннях нирок — 2000 осіб, печінки — 1500 і серця — 1000 осіб, а у хворих на цукровий діабет — 2000 осіб [12]. Кількість проведених трансплантацій органів в Україні щорічно становить орієнтовно 1,5 трансплантацій на 1 млн. населення, що становить 1,1% від загальної потреби в трансплантації органів [10]. Кількість органних трансплантацій в Україні не перевищує 120 на рік, при цьому з них лише 15% — це трансплантація завдяки посмертному донорству [2].

Зовсім по-іншому виглядає статистика щодо трансплантації в США, де законодавство щодо донорства схоже із українським. У 2005 році 7 593 померлих американців стали донорами органів і забезпечили 60% трансплантованих в США нирок, 95% — печінки і 100% — сердець, легень і підшлункової залоз [7]. *Щорічно американські лікарі виконують 17 тисяч пересадок нирок, 6 тисяч — печінки, 2 тисячі — серця* [6]. Аналізуючи цей досвід варто вказати, що позитивний досвід США, законодавство яких передбачає презумпцію незгоди, свідчить, що в Україні недостатнім буде лише зміна законодавчого регулювання питання трансплантації органів, тканин і клітин щодо згоди чи незгоди донора для покращення ситуації щодо трансплантації. Актуальним для українських реалій, з-поміж іншого, є комплекс заходів, які б сприяли зміні ставлення суспільства до трансплантації та

усвідомлення громадянами необхідності особистої участі у порятунку життя іншої людини. До вказаних заходів важливо залучати представників громадськості, духовних лідерів та засоби масової інформації; особливу увагу необхідно приділити інформуванню населення з метою формування позитивного ставлення громадян до цього процесу. Бо, як вірно вказує Й. Дангата, ключовим також є навчання громадян, спрямоване на підвищення їхньої обізнаності з цією потребою, а також з моральним обов'язком реалізувати цю потребу. Загалом люди були б більше готові добровільно жертвувати свої органи, якби були краще поінформовані про таку потребу [4, с. 25]. Особливо важливо, також з етичного погляду, поширювати автентичну культуру дарування, завдяки якій кожен з юного віку міг би зрозуміти необхідність згоди на цей акт глибокої людської солідарності, що має величезну суспільну цінність [8, с. 589].

Науковець І. Сенюта, аналізуючи трансплантаційне законодавство відзначає, що говорити про реформування ще зарано. Україна перебуває у непростих соціально-економічних умовах, спостерігається зростання кількості соціально незахищених верств населення, що може слугувати комерціалізації цієї сфери. А тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди, що чітко передбачено у ст. 21 Конвенції про права людини і біомедицину. Крім цього, ментально, психологічно український народ не готовий до радикальних кроків. Це має бути поетапна зважена державна програма, яка спрямовуватиметься, у тому числі, й на правопросвітництво, висвітлення позитивів цього методу лікування, що подекуди

є єдиним способом врятування життя, зокрема дитини (ця проблема добре відома, зрозуміла лише людям, які зустрілись «обличчям» із хворобою, яку можна вилікувати саме завдяки трансплантації). Аналізувати зміни до «трансплантаційного» законодавства, зокрема, в аспекті трансформації презумпцій, ще не на часі, оскільки слід дочекатися проекту, що обов'язково має пройти фахове обговорення, у тому числі громадське [14].

Не всі науковці поділяють думку щодо необхідності зміни законодавства, яке стосується презумпції згоди проведення трансплантації органів від мертвого донора. Вчені-біоетики вказують, що цю практику необхідно впроваджувати з обережністю. Інакше, зокрема, треба трактувати таз звану передбачувану згоду, згідно з якою держава вважає потенційними донорами всіх за винятком тих, хто заявить про свою незгоду. Ця етична лінія є неприйнятною, оскільки в ній відсутнє чинне висловлення особистої волі [8, с. 591-592]. З етичною точки зору вважається неприйнятною «презумпція згоди», оскільки вважається, що особа повинна свідомо прижиттєво вільно висловити свою думку з приводу можливості потенційно стати донором. Фактично найкращим варіантом розв'язання цієї моральної проблеми було б впровадження дієвого інституту обов'язкового декларування волі кожної повнолітньої особи з питання розпорядження тілом після її смерті.

Крім цього, науковцями відзначається, що за умови недосконалої правоохоронної системи та відсутності повноцінного контролю у медичній галузі, це може спровокувати спекуляції і незаконні дії щодо «чорної трансплантології». Так, В. Третьякова зазначає, що не зважаючи на прийняті ще на початку «трансплантаційної

епохи» правила щодо поведінки із донорами, реципієнтами, інформованої згоди на трансплантацію, заборону торгівлі органами, відразу почалися правопорушення та злочини як з боку медичних працівників, задіяних у відповідній сфері, так і з боку різного роду посередників, які розпочали полювання за органами [16, с. 160].

Ситуація із трансплантацією органів, тканин і анатомічного матеріалу в Україні є критичною. Як і з іншими ключовими проблемами біоетики, у розв'язанні зазначених питань першочергово необхідно звертатись до моральних засад. О. Волкова підкреслює, що важливо, що мораль в своєму розвитку дещо випереджає розвиток міжнародного права. Саме тому в діяльності по розробці норм міжнародного права з регулювання трансплантації необхідно спиратися на моральні принципи [3, с. 107]. При цьому, при прийнятті ключових рішень нагально необхідними є громадські обговорення та обговорення не лише медиків, але і богословів, юристів та філософів.

Висновки. Трансплантація органів, тканин і інших анатомічних матеріалів перебуває на перетині етики та юриспруденції. Морально-етична сторона даної проблематики набуває більшої актуальності в умовах реформування українського законодавства у сфері охорони здоров'я. Незначний обсяг здійснюваних операцій в Україні з трансплантації, критично мала кількість органів для трансплантації, яка не задовольняє загальної потреби в органах для реципієнтів зумовлюють гостру необхідність продовження роботи щодо законодавчих ініціатив у даній сфері. Особливу увагу при вирішенні морально-етичних проблем трансплантації необхідно звертати на гуманність цілей при її здійсненні з позицій філософсько-правової біоетики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аболіна Т.Г. Прикладна етика. Навчальний посібник / Т.Г. Аболіна, В.Г. Нападиста, О.Д. Рихліцька. — Київ: Центр учбової літератури, 2012. — 392 с.
2. В Україні щороку роблять не більше ніж 120 операцій з трансплантації органів, — МОЗ [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://zik.ua/news/2013/06/02/v_ukraini_shchoroku_roblyat_ne_bilshе_nizh_120_operatsiy_z_transplantatsii_411891
3. Волкова О. Принципи щодо міжнародно-правового регулювання трансплантації людських органів, тканин та клітин / О. Волкова. // Європейські перспективи. — 2010. — С. 104–109.
4. Дангата Й. Гідність у донорстві органів — збалансування інтересів зацікавлених осіб. / Й. Дангата. // Медичне право. — №1. — С. 20-31.
5. Декларація стосовно трансплантації людських органів, прийнята 39-ю Всесвітньою медичною асамблеєю, Мадрид, Іспанія, жовтень 1987 року: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_330
6. Донорство: страх більший за милосердя [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://ipress.ua/articles/donorstvo__strah_bilshyy_za_myloserdya_11656.html.
7. Европейская и американская системы пересадки человеческих органов [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.likar.info/hirurg/article-42965-evropeyskaya-i-amerikanskaya-sistemyi-peresadki-chelovecheskih-organov/>.
8. Згречча Е. Біоетика / Е. Згречча, А. Спаньйола, М. П'єтро. — Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2007. — 671 с.
9. Керівні принципи ВОЗ по трансплантації людських клітин, тканин і органів. Всесвітня організація охорони здоров'я.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.who.int/transplantation/Guiding_PrinciplesTransplantation_WHA63.22ru.pdf?ua=1
10. Концепція Державної цільової програми розвитку трансплантації в Україні на 2006-2010 роки (Проект): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20050629_0.html
11. Крылова Н.Е. Уголовное право и биоэтика (уголовно-правовые проблемы применения современных биомедицинских технологий): дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Крылова Н.Е. — Москва, 2006. — 411 с.
12. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Трансплантація» на період до 2012 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 894: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/894-2008-%D0%BF>
13. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16.07.1999 р. №1007-XIV: [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>
14. Сенюта І.Я. Трансформація презумпції незгоди у презумпцію згоди: ризики і переваги. [Електронний ресурс] / І.Я. Сенюта — Режим доступу до ресурсу: <http://www.umj.com.ua/article/46343/transformaciya-prezumpcii-nezgodiy-u-prezumpciyu-zgodiy-riziki-i-perevagi>.
15. Стеценко С.Г. Медичне право України [Електронний ресурс] / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта // Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність". — 2008. — Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/18340719/pravo/suchasna_normativno-pravova_baza_transplantatsiyi_organiv_inshih_anatomichnih_materialiv_lyudini
16. Третьякова В.Г. Правове регулювання біоетичних проблем у контексті застосування міжнародних та європейських стандартів / В.Г. Третьякова. — Київ: Парламентське вид-во, 2007. — 304 с.
17. Х. де Діос Віол Корреа. Перспективи ксенотрансплантації. Наукові аспекти та етичні розмірковування / Х. де Діос Віол Корреа, Е. Згречча, Ф. Бах. — Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2007. — 48 с.

Бачинская Л.Ю.

Нравственно-этические аспекты трансплантологии в философско-правовом измерении.

Аннотация. В статье рассматривается возможность пересадки с точки зрения моральной оценки действий медицинского персонала, донора и реципиента. Проанализировано национальное законодательство и международно-правовые акты в этой области. Представлено этическую оценку и правовое регулирование возможности изъятия органов для трансплантации у живого донора и у донора-трупа.

Ключевые слова: биоэтика, этика, трансплантация, донор, реципиент.

L. Bachynska

Moral and ethical aspects of transplantology in legal phylosophic aspect.

Summary. The article deals with the possibility of transplants from the standpoint of moral evaluation of actions of medical staff, donor and recipient. There are analyzed national legislation and international instruments in this area. There are presented ethical evaluation and legal regulation possibility of taking organs for transplantation in living donor and in the donor's troupe.

Keywords: Bioethics, Ethics, transplantation, donor, recipient.

